

Türk Tıp Tarihi Arkivi

Cilt 4. No. 14. 1939

TİMURLenk BAYTAR MI İDİ?

Dr. A. SÜHEYL ÜNVER

Konya müzesi kütüphanesinde 2838 numaralı yazma bir baytar-namenin 45, 46, 47 nci varaklarında Türk tarihinde Osmanlı türkleri-ne keder verici vukuat ile meşhur olan Timurlengin baytar olduğunun yazılı olduğunu mezkûr müze müdürü sayın Yusuf Akyurt bildirmiş ve mezkûr varakların 6 sahifeden mürekkep resimlerini de göndermek lütfünde bulunmuşdur

Mezkûr sahifeleri okuduk. Çok açık ve güzel bir türkçe ile eser Kenan efendi tarafından yazılmışdır [1]. Muhakkak ki toplama bir eser olacaktır. Yazılış tarihi malûm değildir. Eb'adı 12×18,5 dur. İnce kâğıdı samanî aherlidir. Eser harekeli ve usulüne muvafık güzel bir nesih ile yazılmışdır.

Timurlengin baytar olduğunu ortaya koyan bahis :

Varak 45 a, 45 b, 46 a, 46 b, 47 a, 47 b de bu suretle beyan edilmiştir :

(... İlmi baytaride Timurlenk Şeyhülmeşayih menzilesindedir. Hattâ padişahı Buharaya intisabı ve ol hanedana münasebeti ve Mir-ahurinin Timur gibi bir kaç yüz hademe ve bendesi olup bendesinin edna bir tökeri olmak hîzi imkândan dür ve mehcür iken şayestei niami celilei rahmaniyye rahim ve gafur olmakla bazı makbul atlara illet arız oldukda etraftan daim taharri ve talep ve baytarı hüner-

[1] Varak 80 a da bu baytarnamei lâtifinin cami' ve müellifi, camişerif sahibi Sultan Ahmed bin Mehmed bin Murad... Hattati Kenan efendinin hattı destile olan nüshadan, (Elhac Mehmed bin elhac Aliyyibnilhac Mehmedül Belgradî namında güzel nesih yazan bir zat tarafından 1258 (1842) de İstanbulda Süleymaniye camii yakınında bir yerde istinsah etmiştir. Birinci sahife başı tezhiblidir. Kenan efendi eserinin gayet muteber ve memduh bir kitab olduğu, ona tazim ve ihtiram edip gafflet olunmıya diye medholunmaktadır.

TİB TARİHİMİZDE SÜLÜK [*]

Dr. O. ŞEVKİ ULUDAĞ

Tıb tarihimizde cerrahların kan aldığı ve aynı zamanda fassadlar (kan alıcılar) in da bu işle meşğul olduklarını biliyoruz. Bu kan almalarında yakın zamanlarda kanlı hacamat edildiğini biliyorsakda bu maksakla yapılan sülük ticareti de mühim bir yer tutmaktadır. Bu hususta Baş Vekâlet arşivinde çok mühim kaytler vardır. Türkiyede sülük çıkan göller inhisar altına verilmiştir. Netekim 1844 de Bolu sancağının sülük mıntakası devletin bir fermanile bu sancak ve ona tâbi olan etrafındaki gölleri frenk (ecnebi) tebaalarından bazı kimseler biz hekimiz diye zaptetmişler, bundan şikâyet ediyor.

Arşivde başka bir vesika vardır ki sülük meselesine devletin ne derecede ehemmiyet verdiğini gösterir. Bu ekonomik bir devlet meselesi olmuş, hatta İngiliz sefirile muhabere de cereyan etmiş:

1853 ve 1854 de maktu bir bedelle Selânik vilâyeti haric olarak Rumeli ve Anadoluda bulunan bütün göllerin sülük avcılığına istekli kimse çıkmamış veyahut bu inhisara talib olanlar devletin istediği parayı verememişlerdir. Halbuki sülük devletin büyük bir gelirini teşkil ediyordu ve her yıl Avrupaya elli bin okka (147.147 kilo) sülük yollanıyordu. Bir okka sülük dört yüz kuruş getiriyordu. Bir yılda 24 milyon kuruş kâr getiren bu ihracat malından yüzde 12 hesabı ile ve gümrük resmi adı ile 24 yük kuruş gelir alınıyordu.

Edvar Roskoviç adında bir yabancının Babıâliye verdiği bir muhtıraya göre bu gelir bir tehlikeye düşmüştü. Sülük kaçakçılığı başlamış ve geniş bir ölçü almıştı. Herkes istediği yerde sülük havuzları kurmağa başlamıştı. Babıâli ile İngiliz elçiliği arasındaki sülük muahedesinin hükümleri de yapılmıyordu. E. Roskoviç Bâbıâliye şunları teklif ediyordu:

1 — Eczane ve hastalarda kullanılacak sülükler malûm bir sancak

[*] Dirim. Sayı 8-9 1935 (Türkçesinden hulâsası).

göllerinden tutulacak ve bu göllerden başka diğer göller bir mültezim elinde bulunacak.

2 — Bütün memleketteki göl ve derelerden mültezimin izni olmadıkça kimse sülük tutmıyacak, tutan olursa elindeki mallar alınacak ve cezalandırılacak.

3 — Yabancı illere gönderilen sülükler mutlaka bir iskeleye indirileceğinden burada kolcular bulunacak ve oradaki büyük devlet memurundan bir (menşe) şehadetnamesi alacaklar, bu vesikası olmayanların malları gümrükten müsadere olunacak.

4 — Mültezimden başka kimse sülük yetiştirmek üzre havuz kurmayacak.

Hükûmet bir okka sülükten gümrüğe gelip gittiği için 23 kuruş otuz para resim alıyor. Kaçakçıların ölmesinden bu işi deruhde edenler zarar ettiklerinden 1853 ve 1854 sülük iltizamını almağa talib çıkmamıştır.

E. Roskoviç sülük inhisarını isterken sülüğün okkasına 400 kuruş değer biçiyor. Buna göre hazinenin kârı yedi yük kuruş oluyor. Mültezim hastanelerimizi ihtiyacına göre sülüksüz bırakmıyacaktı.

Meclisi valâ bu teklifi müzakere etmiş ve sülük avının serbest olmasında çok kâr görmüştür. Hastanelerimiz için ayrı bir yer ayrılmıyarak serbest bırakılacaktı. Vergi para ve aynen sülük ile ödenecek, bu da hastaneler ihtiyacına karşılık olacaktı.

Bu karar ile beraber mektebi tıbbiye nazırının da mütaleasını almağı muvafık gördü. Tıbbiyede bir meclis kuruldu ve bu işin serbest olmasında bazı mahzurlar serd ettiler. Kışın hastaneler için zorluk olacağı derpiş edildi. Kış için sülüklere bakmak için memurlar istihdamı lâzım geleceği, sülük avcılığının intizamsız yapılmasından hazineye zararlar vereceği düşünüldü. Netekim her yıl Avrupaya 64 bin kilo sülük gönderilirken o yıllarda avlanan miktar 30 bin kiloya inmişti. Türkiyenin sülük ihtiyacı yılda 12 bin kilo idi. Ancak bundan artan 18 bin kilo kadar mal harice yollanabilecekti.

Mektebi tıbbiyekeki meclis avlanmanın serbest olmasının başka bir mahzuru söyledi. Zira bir kaç yıl sonra avlanan yerlerden her-

kesin sülük avına dökülmesinden göller ve dereler sülüksüz kalabilirdi. Verdikleri cevapta bunları yazdılar ve mültezimle her dürlü kolaylığın gösterilmesini bildirdiler.

Görülüyor ki bizde ve Avrupada eskiden bu tarihlerde sülüğün yeri mühimdi.

LA SANGSUE DANS L'HISTOIRE DE NOTRE MEDECINE [1]

Dr. O. ŞEVKİ ULUDAĞ

Nous savons de l'histoire de notre médecine que les chirurgiens saignaient des malades et qu'en outre certaines personnes (les «fascad») faisaient de cette opération leur métier. Il est connu que jusqu'à une épopée récente on saignait moyennant des ventouses sanglantes, mais le commerce des sangsues destinées à ce but occupait aussi une place importante. On trouve des renseignements très intéressants à ce sujet dans les archives de la présidence du conseil. En Turquie, les lacs fournissant des sangsues étaient monopolisés. En 1844, p. ex., la zone des sangsues du département de Bolou fut donnée par un ferman d'Etat à ce département, et les lacs des alentours qui en dépendaient, à une personne qui n'était pas médecin. Les lacs du Kaza de Viran Şehir furent occupés par des «Francs» (sujets étrangers) qui prétendaient être médecins, et la ville en porta plainte.

Un autre document existant dans les archives montre quelle importance l'Etat attachait à la question des sangsues. C'était devenu un

[1] «Dirim», No. s. 8 - 9, 1935. (Résumé du texte turc).

problème d'Etat, économique, au sujet duquel on correspondait même avec l'ambassadeur de la Grande Bretagne :

En 1853 et 1854, aucun intéressé ne se présentait pour demander, contre un prix fixe, de droit de la pêche de sangsues dans les lacs de Roumélie et d'Anatolie, excepté la province de Salonique, ou bien les intéressés ne pouvaient pas payer les sommes exigées par l'Etat. Mais les sangsues constituaient une importante source de revenus pour l'Etat et chaque année, 50,000 Oka (47.147 kilos) de sangsues étaient expédiées en Europe. Une oka de sangsues rapportait 400 piastres. Sur cette marchandise d'exportation qui rapportait un bénéfice de 24 millions de piastres par an, on percevait le 12 % à titre de droit de douane (24 yük kuruch)

D'après un mémoire présenté à la sublime porte par un étranger s'appelant Edvard Roskoviç ce revenu était mis en danger. La contrebande des sangsues avait commencé et pris de larges dimensions. Chacun se mettait à établir où il lui plaisait des étangs de sangsues. Les clauses de la convention concernant les sangsues entre la Sublime Porte et l'ambassade de la Grande Bretagne n'étaient pas respectées. Or, E. Roskoviç proposa à la sublime porte ce qui suit :

1 — Les sangsues destinées aux pharmacies et aux hôpitaux seront pêchées dans les lacs d'un sandjak connu et les autres lacs se trouveront entre les mains d'un fermier.

2 — Dans tous les lacs et dans toutes les rivières du pays il sera défendu de pêcher des sangsues sans la permission du fermier; qui en pêche quand-même, sera puni et la marchandise confisquée.

3 — Comme les sangsues exportées à l'étranger seront en tout cas transportées à un port, il y aura là des gardiens de la douane; un haut fonctionnaire d'Etat y délivrera un certificat d'origine, et les marchandises de celui qui ne peut pas présenter ce document seront confisquées.

4 — Personne en dehors du fermier n'aura le droit d'établir des étangs pour élever des sangsues.

Le gouvernement perçoit une taxe de 23 piastres et 30 paras par

okka de sangsues passant par la douane. Puisque les entrepreneurs avaient éprouvé des pertes dans cette affaire à cause de la contrebande, personne ne demandait l'affermage dans les années 1853 et 1854.

Lorsque E. Roskoviç demande le monopole des sangsues, il estime une okka de sangsues à 400 piastres. D'après cette valeur, le bénéfice du Trésor est 7 (yük) piastres. Ce fermier fournira à nos hôpitaux des sangsues selon leurs besoins.

Le Conseil d'état discuta cette proposition et trouva un grand avantage à laisser libre la pêche des sangsues; de même, il ne serait pas réservé aux hôpitaux une place séparée. L'impôt, payable en monnaie ou en nature, couvrirait les besoins des hôpitaux.

En prenant cette résolution, on trouva bon d'entendre aussi l'opinion du directeur de l'Ecole de Médecine. Une assemblée réunie dans l'Ecole de Médecine allégua quelques inconvénients à la liberté de la pêche. On fit observer que les hôpitaux se trouveraient en difficultés en hiver. On pensa qu'il faudrait engager des employés qui pourvoieraient aux sangsues pour l'hiver et que la pêche irrégulière entraînerait des pertes pour le Trésor. Aussi la quantité de sangsues exportées avait-elle baissé dans ces années de 64.000 kilos à 30.000 kilos. Le besoin de sangsues de la Turquie se montait à 12.000 kilos par an. On ne pourrait exporter que les 18.000 kilos en surplus.

L'assemblée dans l'Ecole de Médecine constata encore un autre inconvénient de la pêche libre. C'est que, dans quelques années, chacun s'occupera de la pêche des sangsues dans les zones de pêche et les lacs et les rivières pourraient être dépeuplés de sangsues. Tout cela fut fixé dans la réponse par écrit, outre le conseil d'accorder au fermier toutes les facilités possibles.

On voit que chez nous et en Europe la sangsue occupe une place importante dès cette époque là.
